

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทบทวนวรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา โคมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี (Farmers' participation in irrigation management for operation and maintenance branch no. 2, Dom Noi operation and maintenance project, Ubon Ratchathani province) เพื่อนำมาใช้สำหรับการกำหนดกรอบแนวคิด หลักการ ทฤษฎี ตัวแปรของการศึกษารวมทั้งการกำหนดประเด็นคำถามในการสร้างเครื่องมือการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา ประกอบด้วยสาระสำคัญ 6 ส่วน ดังนี้

1. ความหมาย ระดับ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. หลักการชลประทาน
3. สภาพทั่วไปของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย
4. ลักษณะของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2
5. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมาย ระดับ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

อकिन ระพีพัฒน์ (2527 : 100 - 101) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคมในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองเป็นตัวของตัวเอง จุดเน้นของการสร้างความมีส่วนร่วมของสังคมไทย รัฐต้องเน้นมากในเรื่องที่ช่วยให้ชาวบ้านสามารถวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุของปัญหา และวางแผนแก้ไขปัญหา เพราะย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

อย่างแท้จริง และเป็นการสร้างสมรรถภาพและความเชื่อมั่นในตนเองในการที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเอง ซึ่งในเรื่องนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายและทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบในกลุ่มดังกล่าวด้วย การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว กลุ่มละแวกบ้าน ชุมชน หมู่บ้าน ตลอดจนสังคมนั้น ได้พัฒนาการชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวและในสังคมให้เจริญก้าวหน้าและผาสุกตลอดมา ดังนั้นความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจึงเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ (1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน เกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม (2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน และ (3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะก่อให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

ในเรื่องนี้ สุรพล จันทราพิศย์ (2544 : 193) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การที่ผู้ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนา ได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันในความเป็นเจ้าของ (ownership) หรือหุ้นส่วนเพื่อทำให้งานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้น โดยได้มีโอกาสเข้าร่วมในการกำหนดทิศทาง เป้าหมายการตัดสินใจ ความรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รวมทั้งการติดตามประเมินผล ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีตั้งแต่มีการวางแผนโครงการ การเสาะสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งจะกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร โดยให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ เป็นประโยชน์ต่อมวลสมาชิกและผู้เกี่ยวข้อง

1.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 บัญญัติไว้ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ เพราะฉะนั้นรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

จึงเป็นฉบับที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญได้กำหนดส่วนร่วมทั้งหมดของประชาชนไว้หลายบท (กรมสามัญศึกษา 2542 : 14) ซึ่งสรุปได้ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (2) การมีส่วนร่วมในการคิด (3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (4) การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ และ (5) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ

ณรงค์ มหรรณพ และคูสิต เวชกิจ (2534 : 28) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อองค์กรประชาชนในท้องถิ่น 7 ระดับ จากน้อยไปหามาก ดังนี้

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเข้ามาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ
ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์บางอย่าง

ระดับที่ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนจะถูกชักชวนให้ความร่วมมือเพราะการโฆษณาการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นถึงความคิดของโครงการให้ประชาชนหลงเชื่อจนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ประชาชนจะถูกเรียกประชุมแล้วสอบถาม หรือสัมภาษณ์ว่ามีปัญหาความต้องการอะไร ทางราชการจะเป็นผู้หาทางแก้ไขและวางแผนการปฏิบัติให้

ระดับที่ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน และการดำเนินงานบ้าง แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนของราชการ

ระดับที่ 6 มีส่วนร่วมสูง ประชาชนมีโอกาสในการให้คำปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิดมีโอกาสในการตัดสินใจปัญหา และหาทางแก้ไขด้วยตนเอง จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติงาน และการประเมินโครงการ

สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับต่าง ๆ ดังนี้ ระดับ 1-3 เริ่มจากไม่มีส่วนร่วมเลย จนถึงมีส่วนร่วมเล็กน้อย ระดับ 4-6 มีส่วนร่วมปานกลาง จนถึงระดับสูง และระดับ 7 เป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรประชาชนจนถึงระดับนี้ การดำเนินงานส่งเสริมย่อมจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยง่าย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย ออกเป็น 5 ระดับ โดยจำแนกดังนี้ (1) มีส่วนร่วมน้อยที่สุด (2) มีส่วนร่วมน้อย (3) มีส่วนร่วมปานกลาง (4) มีส่วนร่วมมาก และ (5) มีส่วนร่วมมากที่สุด

1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยหลายประการ ได้มีผู้ศึกษาและเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

ชูเกียรติ ภัยดี (2536 : 19) ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม 3 ปัจจัย คือ

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา เป็นต้น
- 2) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ สถานภาพ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง เป็นต้น

3) ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อรับฟังข่าวสารต่างๆ

สมใจ เข้มเจริญ (2531 : 15) ได้กล่าวถึง ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความมีส่วนร่วมได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคลต่างๆ คือ อายุ เพศ สถานภาพทางสังคม อาชีพ การศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น และปัจจัยอื่นๆ เช่น การอาศัยในเมืองหรือชนเมือง ค่านิยม และทัศนนิยม

Reeder (1974: 39 – 53) ได้สรุปปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

1) การปฏิบัติตนให้คล้ายตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบ วิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

2) มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริม ปกป้อง และรักษาเป้าหมายของตนเอง

4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล บางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์นั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

6) การมองแต่ตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตัวเองควรต้องกระทำเช่นนั้น

7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้ทำ

8) *นิสัยและประเพณี* บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งเรานิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

9) *โอกาส* บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคมโดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

10) *ความสามารถ* บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่คนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น

11) *การสนับสนุน* บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขาารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้กระทำการเช่นนั้น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2531 : 20) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมดังนี้ คือ

1) *ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์* ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์ วิหาร

2) *ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง* ทำให้เกิดความเกรงใจที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วย

3) *อำนาจบังคับที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า* ทำให้เกิดการบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บิบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

ปริยากร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 145 – 153) กล่าวว่า ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ใช้เป็นเครื่องมือชี้ปัญหาที่เกี่ยวกับการทำงานมี 3 ประการ คือ

1) *ปัจจัยด้านบุคคล (personal factors)* หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงาน ได้แก่ ประสบการณ์ในการทำงาน เพศ จำนวนสมาชิกในความรับผิดชอบ อายุ เวลาในการทำงาน การศึกษา เงินเดือน ความสนใจ เป็นต้น

2) *ปัจจัยด้านงาน (factors in the job)* ได้แก่ ลักษณะงาน ทักษะในการทำงาน ฐานะทางวิชาชีพ ขนาดของหน่วยงาน ความห่างไกลของบ้านและที่ทำงาน สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

3) *ปัจจัยด้านการจัดการ (factors controllable by management)* ได้แก่ ความมั่นคงในงาน ผลประโยชน์ โอกาสก้าวหน้า อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ สภาพการทำงาน เพื่อนร่วมงาน ความรับผิดชอบ การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา ความศรัทธาในตัวผู้บริหาร การนิเทศงาน เป็นต้น

จากแนวความคิดที่เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยได้แบ่งปัจจัยในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

- 1) ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา
- 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแรงงาน ภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน
- 3) ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระยะเวลาในการ เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทาน และความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา

2. หลักการชลประทาน

2.1.4 ความหมาย และความจำเป็นต่อการชลประทาน

การชลประทานคือ การให้น้ำแก่พืชเพื่อช่วยให้พืชได้รับน้ำเพียงพอกับความ ต้องการ การที่เราตัดน้ำไปรดต้นไม้ที่ปลูกในกระถางหรือสวนครัว ชาวสวนรดน้ำเข้านาด้วยหัด ชาวสวนรดน้ำรดต้นไม้ ชาวไร่ชาวสวนรับน้ำจากคลองส่งน้ำของโครงการชลประทาน เข้าไป ยังแปลงเพาะปลูก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นการชลประทานทั้งสิ้น

กิจการชลประทานจะต้องประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ คือ เป็นกิจการที่บุคคล จัดทำขึ้นเพื่อนำน้ำไปใช้ และใช้น้ำนั้นเพื่อการเพาะปลูก กิจการใดที่ขาดองค์ประกอบอย่างหนึ่ง อย่างใด เช่น แม่น้ำลำคลองแห่งใดมีน้ำล้นตลิ่งในฤดูน้ำจนไหลไปท่วมพื้นที่ข้าง ๆ แล้วเป็น ประโยชน์ต่อการเพาะปลูกมิใช่เกิดจากการกระทำของบุคคลไม่เป็นกิจการชลประทาน กิจการ ประปาไม่เป็นการชลประทานอีกเช่นกัน เพราะเป็นกิจการที่เราจัดทำขึ้นเพื่อนำน้ำไปใช้ทางด้าน อุปโภคบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเรื่องนี้ทาง วิทยา ศิริยานนท์ (2527: 180) กล่าวว่า การ ชลประทาน หมายถึง กิจการที่กรมชลประทานจัดทำขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำหรือเพื่อเก็บกัก รักษา ควบคุม การส่งน้ำ ระบายน้ำ หรือแบ่งน้ำเพื่อเกษตรกรรม การพลังงานหรือสาธารณูปโภค และ หมายถึงการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำ รวมถึงการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งอยู่ในเขต ชลประทานด้วย นอกจากนี้ มนตรี คำชู (2527 :1 - 2) ได้กล่าวถึงความจำเป็นต่อการ ชลประทานไว้ว่าถ้าหากไม่มีการชลประทานแล้ว ชาวไร่ ชาวนา จะไม่สามารถปลูกพืชนอกฤดูฝน ได้ และการชลประทานยังสามารถเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นด้วย และยังช่วยในด้านอื่นๆ เช่น เป็น หลักประกันได้ว่าพืชจะมีน้ำพอเพียงกับความต้องการ การชลประทานช่วยเพิ่มจำนวนต้นพืชต่อไร่ ได้มากขึ้น การชลประทานช่วยให้การใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปลูกพืชใหม่ๆที่ได้รับ การปรับปรุง เพื่อให้คุณภาพของผลผลิตดีขึ้น สามารถปลูกพืชให้ผลกำไรตอบแทนสูง ทำให้พื้นที่

เพาะปลูก เช่น การตกกล้า การปักดำ และการเก็บเกี่ยวให้เสร็จตามแผนการผลิตและความต้องการของตลาด สามารถปลูกพืชหมุนเวียนกันได้ทุกฤดูกาลหรือตลอดทั้งปี และขยายพื้นที่เพาะปลูกให้ได้ประโยชน์มากขึ้น ช่วยควบคุมป้องกันวัชพืชขึ้นในนาข้าวได้ และช่วยล้างความเค็มของดินได้อีกทางหนึ่งด้วย

จากความหมาย และความจำเป็นต้องมีการชลประทานดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การชลประทานคือ กิจกรรมที่กรมชลประทาน หน่วยงานอื่นๆ เอกชน หรือประชาชนจัดทำขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำ โดยการเก็บกัก การทด การส่งและให้น้ำ ตลอดจนการระบายน้ำ เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านการเกษตรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ดังนี้

- 1) เพื่อให้ดินมีความชุ่มชื้น พอเหมาะกับการเจริญเติบโตของพืช
- 2) เพื่อเป็นหลักประกันว่าพืชจะไม่ขาดน้ำตลอดฤดูกาลเพาะปลูก
- 3) เพื่อให้ดินและบรรยากาศรอบ ๆ ต้นพืชเย็นลงในขณะที่อากาศร้อนจัด
- 4) เพื่อการชะล้างหรือละลายเกลือในดินในเขตรากพืช
- 5) เพื่อทำให้ดินอ่อนนุ่มสะดวกต่อการเตรียมดินและรากสามารถขยายตัวได้ดีขึ้น
- 6) เพื่อให้สามารถปลูกพืชได้หลายครั้งในรอบปี
- 7) เพื่อป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำให้กับผู้ใช้น้ำทุกประเภทอย่างทั่วถึง

เป็นธรรม และยั่งยืน โดยโครงการชลประทานแต่ละโครงการ ฯ จะจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำจากเกษตรกรในเขตพื้นที่ส่งน้ำเข้ามาเป็นสมาชิก และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้งานพัฒนาและการบริหารการใช้น้ำเกิดประโยชน์สูงสุด

1.5 ความหมายของการจัดการน้ำและการใช้น้ำชลประทาน

การจัดการน้ำชลประทาน หมายถึงการบริหารทรัพยากรน้ำชลประทานที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามเป้าหมายที่ได้ศึกษาและกำหนดไว้ และทำให้การบริหารโครงการนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการน้ำในโครงการ ฯ แบ่งได้ตามลักษณะการจัดการได้ 3 ระดับ คือ

1.5.1 การจัดการแหล่งน้ำของโครงการ ได้แก่ ปริมาณน้ำต้นทุนของโครงการที่มี เช่น เขื่อนเก็บกักน้ำ หรืออ่างเก็บน้ำ หรือน้ำใต้ดิน ซึ่งต้องมีการควบคุมการใช้ โดยการเปิดหรือเก็บรักษา และปิดตามวัตถุประสงค์ของการจัดการโครงการ

1.5.2 การจัดการน้ำในระบบส่งน้ำโครงการ ได้แก่ การส่งน้ำเข้าไปในระบบชลประทานตามจำนวนและเวลาที่ได้กำหนดไว้ในคลองสายใหญ่ และสายซอย เป็นต้น

1.5.3 การจัดการน้ำในระบบส่งน้ำในไร่นา ได้แก่ การส่งน้ำในคูน้ำ หรือระบบส่งน้ำในไร่นาให้มีปริมาณน้ำที่พอเพียงและแพร่กระจายไปสู่แปลงเพาะปลูกโดยทั่วถึง

การจัดการน้ำในโครงการทั้ง 3 ระดับ มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นระบบต่อเนื่องกันและจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันตลอดเวลา มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาในการบริหารงานส่งน้ำและบำรุงรักษาในโครงการนั้นได้ ส่วนหน้าที่และความรับผิดชอบแบ่งได้ คือ การจัดการงานส่งน้ำและบำรุงรักษาระดับแหล่งน้ำและระบบส่งน้ำโครงการ เจ้าหน้าที่โครงการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบทั้งการบริหารและงบประมาณ ในระดับไร่นาซึ่งจะเป็นระบบที่ไม่มีควมยุ่งยากซับซ้อนไม่ต้องการเทคนิคสูง เกษตรกรผู้ใช้น้ำสามารถปฏิบัติได้จึงให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของเกษตรกรผู้ใช้น้ำทั้งการส่งน้ำและบำรุงรักษา (เมธา 2546 : 90)

กรมชลประทาน (2544 : 5-8) กล่าวว่า การใช้น้ำชลประทานหมายถึง การที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานนำน้ำไปใช้ประกอบกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการไถบรโถก ใช้อาบ ใช้ซักผ้า ใช้เลี้ยงสัตว์ ใช้เพื่อการปลูกพืช ทำนา หรือใช้เพื่อการอื่นๆ ถือว่าเป็นการนำน้ำชลประทานไปใช้ประโยชน์ทั้งสิ้น ซึ่งการใช้น้ำแต่ละประเภทขึ้นอยู่กับความต้องการและวิธีการใช้น้ำ จะใช้อย่างไรให้มีประสิทธิภาพ ถูกวิธีและประหยัด การใช้น้ำชลประทานจะมีคลองส่งน้ำ คูส่งน้ำ อาคารชลประทานที่โครงการชลประทานจัดสร้างขึ้นมาเพื่อสะดวกต่อการให้สมาชิกฯ นำน้ำไปใช้ในการเกษตร ทำไร่ ทำนาปลูกข้าวในเขตชลประทาน ซึ่งการใช้น้ำชลประทานแบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารการใช้น้ำชลประทาน ด้านการใช้น้ำชลประทานในคูส่งน้ำ ด้านการบำรุงรักษาระบบชลประทาน ด้านการมีส่วนร่วมการใช้น้ำฯ และด้านความรู้และแหล่งความรู้เกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า การจัดการน้ำชลประทานหมายถึง การบริหารทรัพยากรน้ำชลประทานที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามเป้าหมายที่ได้ศึกษาและกำหนดไว้ และทำให้การบริหารโครงการนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการใช้น้ำชลประทานหมายถึง การที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานนำน้ำไปใช้ ประกอบการในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อการปลูกพืช การทำนา การอุปโภค - การบริโภค การเลี้ยงสัตว์ หรือใช้เพื่อการอื่นๆ

1.6 หลักการจัดการน้ำชลประทาน

ความสำเร็จของกรมชลประทานในการพัฒนาแหล่งน้ำด้วยการก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลางนั้น คือ การบริหารจัดการน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค การอุตสาหกรรม การคมนาคม การบรรเทาอุทกภัย การรักษาคุณภาพน้ำอย่างเหมาะสมทั้งในช่วงฤดูฝนและแล้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการชลประทาน ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการน้ำในโครงการชลประทานประกอบด้วย แหล่งน้ำต้นทุน ระบบชลประทานที่ดี และความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน สิ่งที่จะต้องศึกษาและพิจารณาในการจัดการน้ำ

ระดับโครงการสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการชลประทาน คือ (1) รูปแบบการปลูกพืชของเกษตรกร (2) การใช้น้ำของพืช (3) น้ำต้นทุน (4) จิตความสามารถของระบบส่งน้ำ และสภาพในปัจจุบัน (5) ประสิทธิภาพในการส่งน้ำและใช้น้ำ (6) กลุ่มเกษตรกร (7) การวางแผนการส่งน้ำ (8) การจัดส่งน้ำ และ (9) การซ่อมแซมและบำรุงรักษา

หลักการจัดการทั่วไปสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการน้ำได้โดยการปรับให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของการจัดการน้ำ ซึ่งมุ่งเน้นที่จะกระจายน้ำอย่างทั่วถึงยุติธรรม เป็นที่เชื่อถือได้ เสียค่าใช้จ่ายต่ำ เกิดปัญหาน้อย และการใช้น้ำมีประสิทธิภาพสูง หลักการจัดการน้ำควรประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ การวางแผนการส่งน้ำหรือวางแผนการจัดสรรน้ำ การควบคุมการส่งน้ำ และการติดตามประเมินผลการส่งน้ำจริงในสนาม

เพื่อให้การจัดการน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง ส่วนประกอบในโครงการจะต้องอยู่ในสภาพดีพร้อมที่จะใช้งานได้ตลอดเวลา บุคลากรจะต้องมีความสามารถและปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเอาใจใส่และมีความรับผิดชอบ ตลอดจนวิธีการดำเนินการจะต้องมีการกำหนดแนวทางเป็นขั้นเป็นตอนที่ชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้ นอกจากนี้ยังต้องมีกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมายน้ำ เพื่อรองรับการปฏิบัติงานบริหารการใช้น้ำให้มีประสิทธิภาพสูงสุด อีกประการหนึ่ง คือ การกำหนดนโยบายของรัฐบาลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำจะมีความสำคัญอย่างมาก

1.7 บทบาทหน้าที่ขององค์กรในการจัดการชลประทาน

ไกรสร วีระโสภณ และคนอื่นๆ (2544 :110 - 113) กล่าวว่า โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษามีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการวางแผน ควบคุม ดูแล และดำเนินการส่งน้ำและบำรุงรักษาในเขตพื้นที่โครงการ มีอาคารชลประทานขนาดใหญ่ อาคารชลประทานขนาดกลาง อาคารชลประทานขนาดเล็ก คลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ ควบคุมการจัดสรรน้ำ การปรับปรุงซ่อมแซมระบบการส่งน้ำและระบายน้ำให้สามารถส่งน้ำแก่พื้นที่เพาะปลูกในเขตโครงการได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งรวบรวมสถิติข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่า น้ำฝน คุณภาพของน้ำ ลักษณะดินและการเพาะปลูกพืชต่างๆ ควบคุมและบริหารทั่วไป ด้านธุรการ ด้านการเงิน ด้านพัสดุ ให้คำปรึกษาและร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูก แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำ ให้คำแนะนำและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการส่งน้ำ การซ่อมบำรุงรักษาอาคารชลประทานอย่างถูกวิธี รวมทั้งงานบริหารองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วย

กรมชลประทานได้กำหนดหน้าที่ผู้รับผิดชอบและบทบาทของโครงการต่างๆ ว่า ในพื้นที่ส่งน้ำของโครงการชลประทานจะมีเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทาน ทำหน้าที่ปฏิบัติการส่งน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทานในส่วนรับผิดชอบที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสมาชิกผู้ใช้น้ำ

การจัดการน้ำชลประทานจะเน้นเกษตรกรมีส่วนร่วมเป็นหลัก เพื่อจุดประสงค์ให้เกิดความยั่งยืนใน
งานชลประทาน โดยกรมชลประทานและองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานจะมีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

2.4.1 บทบาทหน้าที่ของกรมชลประทาน

ในพื้นที่ส่งน้ำของโครงการชลประทาน จะมีเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทาน
ทำหน้าที่ปฏิบัติการส่งน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทานในส่วนที่กรมชลประทานรับผิดชอบที่
เกี่ยวข้องโดยตรงกับเกษตรกร คือ (1) ผู้อำนวยการโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา หรือ
ผู้อำนวยการโครงการชลประทานในจังหวัดเป็นหัวหน้า (2) หัวหน้าฝ่ายวิศวกรรม หัวหน้าฝ่าย
จัดสรรน้ำและปรับปรุงระบบชลประทาน (3) หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา (4) พนักงานส่ง
น้ำ (5) พนักงานรักษาคลอง (6) ผู้รักษาอาคารชลประทาน โดยโครงการชลประทานจะมีบทบาท
หน้าที่ ดังนี้

- 1) จัดหาแหล่งน้ำ ก่อสร้างคลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ และอาคาร
ชลประทาน จัดการน้ำจากแหล่งน้ำ ควบคุมดูแลการส่งน้ำในคลองสายใหญ่และคลองซอย
- 2) ดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ คลองส่งน้ำสายใหญ่ คลองระบาย อาคาร
ชลประทานในคลองสายใหญ่ และอาคารชลประทานที่ปากคลองซอย
- 3) เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้น้ำชลประทาน ด้านการใช้น้ำและการ
ดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทาน

กรมชลประทานมีเทคนิคแนวทางการบริหารการใช้น้ำชลประทานในการนำไป
ปฏิบัติ เช่น การจัดทำแผนงาน การจัดทำกฎระเบียบ การติดต่อประสานงาน และด้านการบริหาร
การใช้น้ำให้ถูกวิธี โดยมีวิธีปฏิบัติดังนี้

- 1) ก่อนถึงฤดูการส่งน้ำ หัวหน้าผู้ส่งน้ำ หรือหัวหน้ากลุ่มประชุมผู้ใช้น้ำเพื่อ
วางแผนการปลูกพืชที่ต้องใช้น้ำให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่ กำหนดจำนวนพื้นที่ปลูก
พืชแต่ละชนิด รวบรวมความต้องการการใช้น้ำต่อคณะกรรมการขององค์กรผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่
ชลประทาน เมื่อเจ้าหน้าที่ชลประทานและคณะกรรมการรับทราบและวางแผนการส่งน้ำให้แล้ว
หัวหน้าผู้ส่งน้ำทุกสายจะต้องนัดประชุมสมาชิกฯ เพื่อทำความเข้าใจความตกลงแบ่งปันน้ำและการดูแลบำรุง
รักษาน้ำ ถ้าที่ทำการเกษตรเป็นที่นาผู้ใช้น้ำต้องจัดทำคั่นนาและแบ่งแปลงย่อยเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้
ในแปลงเพาะปลูกด้วย
- 2) ระหว่างฤดูการส่งน้ำ สมาชิกฯ ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาการ
ใช้น้ำตามรอบเวรที่ตกลงกันไว้ หัวหน้าผู้ส่งน้ำต้องพบกับพนักงานส่งน้ำทุกสัปดาห์ เพื่อรายงาน
สภาพน้ำ ความก้าวหน้าการปลูกพืชก่อนหยุดส่งน้ำประจำฤดู และต้องสำรวจพื้นที่รับผิดชอบเพื่อ

นำข้อมูลไปร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ชลประทานเพื่อกำหนดวันหยุดส่งน้ำ เมื่อทราบวันแล้วต้องแจ้งสมาชิกผู้ใช้น้ำให้ทราบทั่วกัน

3) *สิ้นสุดฤดูกาลส่งน้ำ* หัวหน้าผู้ส่งน้ำสอบถามความคิดเห็นกับสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อทราบถึงปัญหาการใช้น้ำที่ผ่านมา และนำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการองค์การผู้ใช้น้ำฯ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในฤดูกาลส่งน้ำครั้งต่อไป

2.4.2 บทบาทขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

กรมชลประทาน (2548 : 43 - 46) ได้ให้นิยามขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน หมายถึง กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานที่เกิดขึ้นจากที่เกษตรกรผู้ใช้น้ำในเขตรับน้ำชลประทานได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานแบ่งตามสถานภาพด้านกฎหมายออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ประเภทไม่เป็นนิติบุคคล ได้แก่

(1) *กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) (Water Users Group : WUG)* มีขอบเขตพื้นที่องค์กรผู้ใช้น้ำฯ ครอบคลุมพื้นที่แฉกส่งน้ำ 1 แฉก หรือคูน้ำ 1 สาย โครงสร้างองค์กรฯ ประกอบด้วยหัวหน้ากลุ่ม 1 คน (อาจมีผู้ช่วยตามความจำเป็น) และสมาชิกผู้ใช้น้ำ พื้นที่หนึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำฯ ไม่ควรมากเกิน 1,000 ไร่

(2) *กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน (Integrated Water Users Group : IWUG)* มีขอบเขตพื้นที่องค์กรผู้ใช้น้ำฯ ครอบคลุมพื้นที่คลองส่งน้ำสายใหญ่ หรือคลองซอย หรือคลองแยกซอยหรือโชนส่งน้ำ 1 โชน หรืออาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งโครงการชลประทานแต่มากที่สุดไม่ควรเกิน 20,000 ไร่ ต่อหนึ่งองค์กรผู้ใช้น้ำฯ

โครงสร้างกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ประกอบด้วยกลุ่มพื้นฐานหลายกลุ่มที่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำหรือคลองสายเดียวกัน มีการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการที่เลือกมาจากสมาชิกผู้ใช้น้ำเพื่อจัดการน้ำจากแหล่งน้ำ หรือคลองส่งน้ำสายใหญ่ หรือคลองซอย หรือคลองแยกซอย หรือโชนส่งน้ำรวมทั้งในระดับคูน้ำ

2) ประเภทเป็นนิติบุคคล ได้แก่

(1) *กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน (Farmer Group : FG)* จัดทะเบียนจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรไว้กับนายทะเบียนกลุ่มเกษตรกรประจำจังหวัดแห่งท้องที่ที่จะจัดตั้งตามแบบที่นายทะเบียนสหกรณ์กำหนด โดยอาศัยพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยกลุ่มเกษตรกร พ.ศ. 2547 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้แก่ การทำนา

ทำไร่ ทำสวน ประมง และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งในการดำเนินการผลิต การค้า การบริการ และการดำเนินธุรกิจอื่น ๆ นั้น สามารถนำเงินกำไรสุทธิประจำปีที่เหลือจากการกันไว้เป็นทุนสำรองมาแบ่งเป็นเงินปันผลตามหุ้นที่ชำระแล้ว หรือเป็นเงินเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกตามส่วนธุรกิจที่สมาชิกได้ทำไว้กับกลุ่มเกษตรกรในระหว่างปี หรือเป็นเงินโบนัสแก่กรรมการ ผู้ตรวจสอบกิจการ และเจ้าหน้าที่ของกลุ่มเกษตรกรตามที่กำหนดในข้อบังคับ ฯลฯ

(2) สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน (Water Users Association : WUA) จัดทะเบียนจัดตั้งที่สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานไว้กับกระทรวงมหาดไทย ภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2535 บรรพ 1 ลักษณะ 2 หมวด 2 ส่วนที่ 2 ว่าด้วย “สมาคม” มาตรา 78-109 มีขอบเขตพื้นที่และโครงสร้างการบริหารองค์กรฯเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระทำการใดๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกัน (ซึ่งอาจจะเน้นการจัดการน้ำชลประทานเป็นสำคัญ) โดยมีใช้การหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน

(3) สหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน (Water Users Co-operative : WUC) จัดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานไว้กับกรมส่งเสริมสหกรณ์ โดยอาศัยพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการน้ำชลประทาน การดำเนินธุรกิจสามารถนำผลกำไรแบ่งปันกันได้ ขอบเขตพื้นที่รับผิดชอบของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน ครอบคลุมเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน และมีโครงสร้างการบริหารองค์กรฯ ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานเป็นองค์กรของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ มีคณะกรรมการที่เลือกตั้งมาจากผู้ใช้น้ำ มีระเบียบข้อบังคับขององค์กร ขอบเขตพื้นที่ดูแลจะใช้ระบบส่งน้ำเป็นหลัก สมาชิกขององค์กรคือผู้ใช้น้ำจากระบบชลประทานสายเดียวกัน องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมีบทบาทดังนี้

1) เป็นศูนย์รวมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ในการประสานงานระหว่างผู้ใช้น้ำ องค์กรปกครองท้องถิ่น กรมชลประทาน และส่วนราชการอื่น ๆ

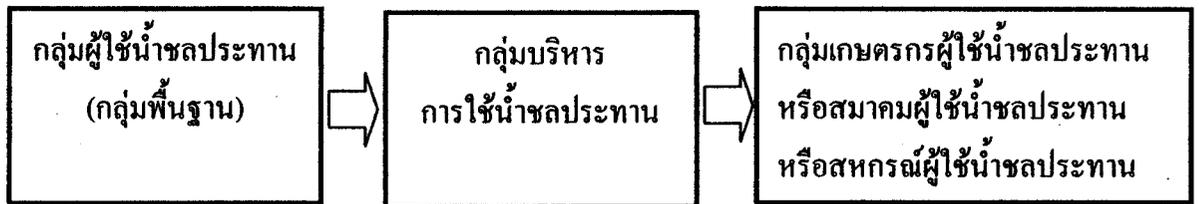
2) ดำเนินการเพื่อให้สมาชิกผู้ใช้น้ำปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน

3) ดำเนินการควบคุมการส่งน้ำในคูน้ำ เพื่อให้มีการแบ่งปันน้ำแก่ผู้ใช้น้ำด้วยความเป็นธรรม

4) ดำเนินการเพื่อให้สมาชิกผู้ใช้น้ำดูแลบำรุงรักษาอุโมงค์ส่งน้ำ และอาคารชลประทาน
ในอุโมงค์น้ำ

5) ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาค้นหาอันเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ลำดับการพัฒนาองค์กรผู้ใช้น้ำ มีลำดับขั้นตอนดังแสดงไว้ในภาพที่ 2.1 แต่บางครั้ง
อาจเริ่มต้นสามารถตั้งเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานก็ได้ เช่นในกรณีของโครงการ
ชลประทานขนาดเล็ก อย่างไรก็ตามองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานควรเริ่มต้นจากไม่เป็นนิติบุคคลก่อน

ภาพที่ 2.1 ลำดับการพัฒนาองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

ในอุโมงค์น้ำแต่ละสายจะมีหัวหน้ากลุ่มและผู้ช่วยอีกคนหนึ่งหรือมากกว่านั้น ซึ่งได้รับ
เลือกจากสมาชิกภายในอุโมงค์เดียวกัน หัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการแจกจ่ายน้ำ
ชลประทานให้เป็นไปตามรอบเวรที่กำหนด และการบำรุงรักษาอุโมงค์ส่งน้ำ ถนน คูระบายน้ำ และ
อาคารชลประทานต่าง ๆ ด้วย สมาชิกฯ ต้องทำการปลูกพืชให้สอดคล้องกับกำหนดการส่งน้ำ
ชลประทาน ปฏิบัติตามรอบเวร ตามกฎระเบียบ รายงานข้อขัดข้อง ความเสียหายแก่หัวหน้ากลุ่ม
ให้ความร่วมมือในการแบ่งปันการใช้น้ำและบำรุงรักษาอุโมงค์ส่งน้ำ ถนน คูระบายน้ำ ในพื้นที่ของ
กลุ่มและปฏิบัติตามข้อแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการจัดไร่นาอย่างเหมาะสม ผลจากการใช้น้ำถูกวิธีคือ
สมาชิกทุกรายได้รับน้ำอย่างทั่วถึง พอเพียงและยุติธรรมได้รับน้ำตามกติกา ตรงตามเวลา เกิด
ความสามัคคี และได้ผลผลิตมากขึ้นด้วย

2 สภาพทั่วไปของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย

2.1 ประวัติความเป็นมา

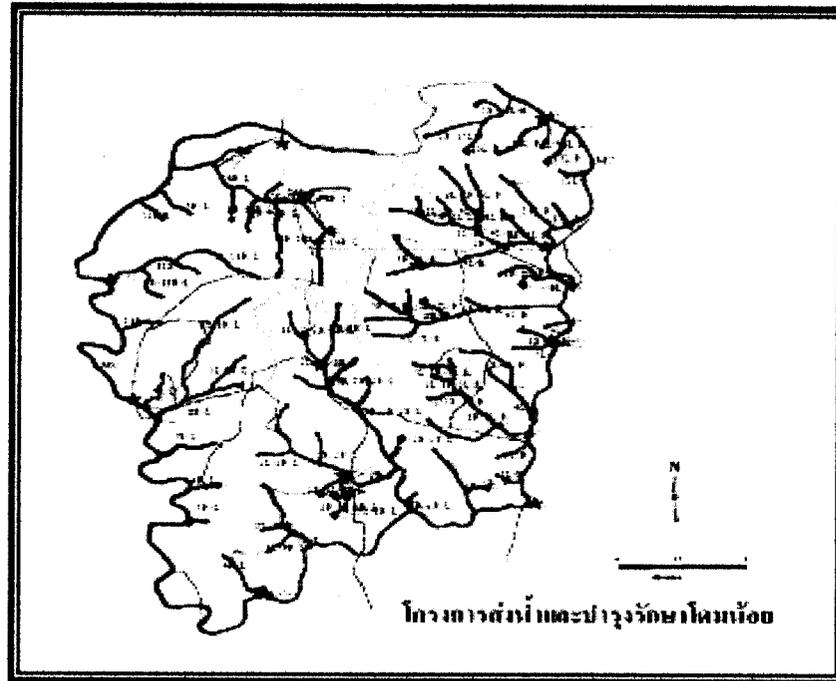
คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้การพลังงานแห่งชาติ ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนสิรินธรเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2510 เป็นเขื่อนหินทิ้งปิดกั้นลำโคมน้อยบริเวณน้ำตกแซน้อย ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำมูลเพียง 14 กิโลเมตร เป็นโครงการอเนกประสงค์ สามารถเก็บกักน้ำได้สูงสุด 1,966 ล้านลูกบาศก์เมตร เพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านการผลิตกระแสไฟฟ้า ป้องกันอุทกภัย และการชลประทาน

เขื่อนสิรินธรตั้งอยู่เกือบตอนปลายของลำโคมน้อย และพื้นที่เขื่อนเป็นพื้นที่แคบที่มีความลาดชันแตกต่างกันมาก สามารถทำการเพาะปลูกได้เฉพาะบางแห่งเท่านั้น แต่มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการชลประทาน ซึ่งคุ้มค่าการลงทุนและผลตอบแทนอยู่ทางตอนเหนือของเขื่อนด้านทิศตะวันตกของอ่างเก็บน้ำที่มีระดับพื้นที่สูงกว่าระดับเก็บกักของอ่าง ดังนั้นกรมชลประทานจึงพิจารณาเป็นโครงการสูบน้ำด้วยกระแสไฟฟ้า “โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย” เพื่อสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิรินธรส่งให้แก่พื้นที่เพาะปลูกที่อยู่สองฝั่งของลำห้วยกว้าง โดยเริ่มดำเนินการก่อสร้างระบบชลประทานเมื่อปี พ.ศ. 2511 เสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2527 รวมระยะเวลา 16 ปี คิดเป็นค่าลงทุนทั้งสิ้น 672 ล้านบาท ส่งน้ำให้พื้นที่จำนวน 183,044 ไร่

3.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย มีห้วงงานตั้งอยู่ที่บ้าน โนนจันทร์ ตำบล โนนกลาง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดสำนักชลประทานที่ 7 (ภาพที่ 2.2) พิกัดเส้นรุ้งที่ 15 องศา 15 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 105 องศา 20 ลิปดาตะวันออก (พิกัด 48PWB 370645 ระวาง 6039 II) ห่างจากเส้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประมาณ 27 กิโลเมตร พื้นที่ชลประทานอยู่ในเขตอำเภอพิบูลมังสาหาร และอำเภอสิรินธร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านขอดคอนสี บ้านกุดชมภู และบ้านคอนหวาย จรดอำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร และ แม่น้ำมูล
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านหนองสองห้อง บ้านโนนสวรรค์ และบ้าน หนองคูณ อำเภอพิบูลมังสาหาร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิรินธร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านชาติฮี บ้านหินลาด อำเภอพิบูลมังสาหาร

ภาพที่ 2.2 ขอบเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย จังหวัดอุดรราชธานี

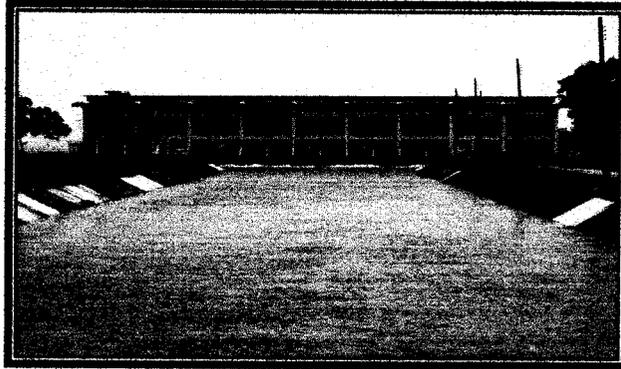
3.3 โรงสูบน้ำ

ลักษณะอาคารประกอบที่มีความสำคัญที่สุดในโครงการ ฯ ได้แก่ โรงสูบน้ำมีขนาด 8.80 x 57.60 เมตร แสดงในภาพที่ 2.3 โดยมีรายละเอียดของลักษณะที่ตั้งโรงสูบน้ำ ดังนี้

3.3.1 คลองชักน้ำจากอ่างเก็บน้ำสิรินธร ความยาวของคลองชักน้ำมายังหน้าโรงสูบน้ำ 860 เมตร ก้นคลองกว้าง 8.00 เมตร ลาดด้านข้างคลอง 1 : 1.5

3.3.2 เครื่องสูบน้ำ จำนวนเครื่องสูบน้ำ 10 เครื่อง อัตราการสูบ 2.25 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ประกอบด้วยเครื่องสูบน้ำขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 36 นิ้ว ขับด้วยมอเตอร์ขนาด 350 แรงม้า จำนวน 8 เครื่อง และขนาด 400 แรงม้า จำนวน 2 เครื่อง ปริมาณน้ำผ่านสูงสุดของโครงการ ฯ โคน้อย 26.25 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที รายละเอียดลักษณะที่ตั้งของเครื่องสูบน้ำ คือ

1) ระดับน้ำสูงสุดหน้าโรงสูบน้ำ	142.200	เมตร - ร.ท.ก
2) ระดับน้ำปกติหน้าโรงสูบน้ำ	139.70	เมตร - ร.ท.ก.
3) ระดับน้ำต่ำสุดหน้าโรงสูบน้ำ	137.200	เมตร - ร.ท.ก.
4) ระดับหัวสูบน้ำ	135.000	เมตร - ร.ท.ก.
5) ระดับน้ำในคลองส่งน้ำ	145.000	เมตร - ร.ท.ก.
6) ความสูงของน้ำที่สูบน้ำ	10.00	เมตร

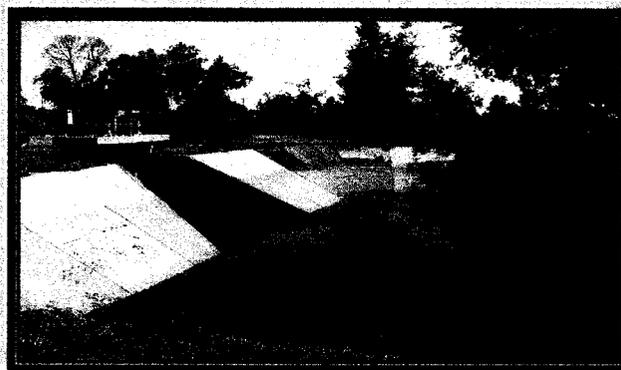
ภาพที่ 2.3 โรงสูบน้ำของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย

3.4 รายละเอียดสภาพพื้นที่ของโครงการฯ

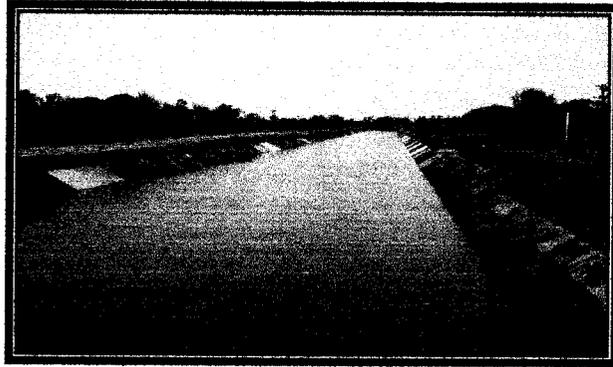
โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย พื้นที่โครงการ (project area) เท่ากับ 203,382 ไร่ โดยมีพื้นที่ชลประทาน (irrigable area) เท่ากับ 183,044 ไร่ การจำแนกประเภทดิน (land classification) แบ่งออกเป็น 11 ประเภท คือ ดินโคราช ดินอิน ดินน้ำพอง ดินสกล ดินโคราชโพธิ์พิสัย ดินร้อยเอ็ดอิน ดินร้อยเอ็ด ดินเพ็ญ ดินโพธิ์พิสัย ดินอุบล และดินร้อยเอ็ดเพ็ญ

3.5 ระบบส่งน้ำและอาคารประกอบ

3.5.1 คลองสายใหญ่ฝั่งขวา ลักษณะประตูละบายของท่อส่งน้ำปากคลองสายใหญ่ฝั่งขวา (ภาพที่ 2.4) ชนิดบานตรงแบบเลื่อน (slide gate) ขนาด 1.65 x 1.65 เมตร จำนวน 2 แถว ระบายน้ำผ่านอาคารได้ 9.435 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เป็นอาคารประเภทท่อลอดถนน พื้นที่โครงการฯ ฝั่งขวา 66,275 ไร่ ความยาวคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวา 25.000 กม.(ภาพที่ 2.5) และความยาวคลองส่งน้ำสายซอยฝั่งขวา 37 สาย รวมยาว 114.950 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.4 ประตูระบายของท่อส่งน้ำปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ขวา

ภาพที่ 2.5 คลองส่งน้ำสายใหญ่ขวา

3.5.2 **คลองสายใหญ่ฝั่งซ้าย** ลักษณะประตูละบายของท่อส่งน้ำปากคลองสายใหญ่ฝั่งซ้าย (ภาพที่ 2.6) ชนิดบานตรงแบบเลื่อน (slide gate) ขนาด 2.00 x 2.00 เมตร จำนวน 2 แลว ระบายน้ำผ่านอาคารได้ 16.815 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เป็นอาคารประเภทท่อลอดถนน พื้นที่โครงการฯ ฝั่งซ้าย 137,107 ไร่ ความยาวคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้ายยาว 65.600 กิโลเมตร (ภาพที่ 2.7) และความยาวคลองส่งน้ำสายซอยฝั่งซ้าย 41 สาย รวมยาว 168.631 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.6 ประตูระบายของท่อส่งน้ำปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้าย

ภาพที่ 2.7 คลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้าย

3.5.3 การบริหารงานด้านส่งน้ำและบำรุงรักษา แบ่งขอบเขตออกเป็น 4 ฝ่าย คือ

1) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 พื้นที่ทั้งหมด 37,545 ไร่ พื้นที่ชลประทาน 33,790 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 119 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 851 ราย

2) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 พื้นที่ทั้งหมด 73,639 ไร่ พื้นที่ชลประทาน 66,275 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 317 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 2,949 ราย

3) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3 พื้นที่ทั้งหมด 44,092 ไร่ พื้นที่ชลประทาน 39,683 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 137 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 1,828 ราย

4) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4 พื้นที่ทั้งหมด 48,106 ไร่ พื้นที่ชลประทาน 43,296 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 127 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 1,153 ราย

3.6 การดำเนินงานด้านการส่งน้ำ

3.6.1 การส่งน้ำฤดูแล้ง โครงการ ฯ จะส่งน้ำช่วยเหลือการปลูกพืชในฤดูแล้งเป็นหลัก โดยเริ่มประมาณเดือนธันวาคม และสิ้นสุดประมาณกลางเดือนเมษายนของทุกปี

3.6.2 การส่งน้ำฤดูฝน โครงการ ฯ จะดำเนินการส่งน้ำช่วยเหลือการปลูกพืชต่อเมื่อเกิดสภาวะฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานานจนอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เพาะปลูก

3.7 การดำเนินงานด้านการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมนั้น เกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับคูส่งน้ำ และระดับคลองส่งน้ำ โดยผ่านองค์กร

ผู้ใช้น้ำชลประทานประเภทต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากกลุ่มพื้นฐานระดับผู้นำ / ท่อ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานระดับคูส่งน้ำ / ท่อก่อนที่จะให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในระดับคลองแยกซอย คลองซอย และคลองสายใหญ่ ซึ่งจะพัฒนาเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานหรือสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน หรือสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานต่อไป โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อยได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน สำหรับรายละเอียดข้อมูลองค์กรผู้ใช้น้ำได้แสดงไว้ในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 รายละเอียดกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

รายการ	กลุ่มผู้ใช้น้ำ			กลุ่มบริหาร				ผลรวม กลุ่ม พื้นฐาน (กลุ่ม)	พื้นที่ องค์กร ทั้งสิ้น (ไร่)
	ชลประทานพื้นฐาน			การใช้น้ำชลประทาน					
	จำนวน (กลุ่ม)	พื้นที่ (ไร่)	สมาชิก (ราย)	จำนวน (กลุ่ม)	พื้นที่ พื้นฐาน (กลุ่ม)	พื้นที่ (ไร่)	สมาชิก (ราย)		
ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1	76	21214	851	2	43	12557	403	119	33790
ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2	286	59090	2717	1	31	7185	264	317	66275
ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3	105	31030	1464	2	32	8652	423	137	39683
ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4	82	29902	869	2	45	13394	284	127	43296
รวม	549	141236	5901	7	151	41808	1374	700	183044

หมายเหตุ : ฝายจัดสรรน้ำและปรับปรุงระบบชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย

พ.ศ. 2550

4. ลักษณะของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2

4.1 ข้อมูลทั่วไป

ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดสำนักชลประทานที่ 7 ตั้งอยู่ในเขตตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี โดยอยู่ติดกับทางหลวงสายอำเภอพิบูลมังสาหาร – บ้านช่องเม็ก (หมายเลข 217)

ตรงหลักกิโลเมตรที่ 60 + 912 โดยมีระยะทางห่างจากตัวเมืองอุบลราชธานี ประมาณ 62 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอพิบูลมังสาหารประมาณ 18 กิโลเมตร

4.2 รายละเอียดสภาพพื้นที่และอาคาร

4.2.1	พื้นที่ห้วงงานที่ทำการฝาย ฯ	23	ไร่
4.2.2	พื้นที่ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษา	73,639	ไร่
4.2.3	พื้นที่ชลประทาน	66,275	ไร่
4.2.4	จำแนกดินได้ 11 ประเภท คือ ดินโคราช ดินอัน ดินน้ำพอง ดินสกล ดินร้อยเอ็ดชั้น ดินร้อยเอ็ด ดินร้อยเอ็ดเพ็ญ ดินเพ็ญ โคราชโพธิ์ชัย ดินโพธิ์ชัย และดินอุบล		
4.2.5	อาคารที่ทำการฝาย ฯ	1	หลัง
4.2.6	อาคารคลังพัสดุ	1	หลัง
4.2.7	อาคารอเนกประสงค์ (ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์)	1	หลัง
4.2.8	บ้านพักข้าราชการ	1	หลัง
4.2.9	บ้านพักลูกจ้างประจำ (บ้านแฝด 2 ครอบครัว)	2	หลัง
4.2.10	สถานีวิทยุสื่อสารและศูนย์พบปะเกษตรกร	1	หลัง
4.2.11	สถานีวัดน้ำฝน	1	แห่ง
4.2.12	แปลงสาธิตปลูกข้าว พื้นที่	5	ไร่
4.2.13	สาธิตเลี้ยงปลาซีพีในบ่อ พื้นที่	1.5	ไร่
4.2.14	สาธิตเลี้ยงปลาธรรมชาติในบ่อ พื้นที่	1	ไร่
4.2.15	แปลงสาธิตปลูกพืชสมุนไพร พื้นที่	1	ไร่
4.2.16	แปลงสาธิตสวนเกษตร (ปลูกพืชล้มลุก) พื้นที่	2	งาน
4.2.17	สวนสุขภาพ	พื้นที่	2 ไร่

4.3 ระบบส่งน้ำ

ประจําระบบบายปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวา ประกอบด้วย

4.3.1 คลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวา 1 สาย ความยาวรวม 25+000 กิโลเมตร

4.3.2 คลองซอย 15 สาย ความยาวรวม 43 + 310 กิโลเมตร

4.3.3 คลองแยกซอย 22 สาย ความยาวรวม 46 + 645 กิโลเมตร

4.3.4 คันคูน้ำ 321 สาย ความยาวรวม 239 + 568 กิโลเมตร (ไม่มีคูระบายน้ำ)

4.3.5 ฝักรูปที่ดิน 2,000 ไร่ กูส่งน้ำ 10 สาย ความยาวรวม 12 + 829

กิโลเมตร(ไม่มีคูระบายน้ำ) รับน้ำจากโรงสูบน้ำที่ห้วงงานโครงการ ฯ ผ่านประจําบายปากคลองส่ง

น้ำสายใหญ่ฝั่งขวา เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการเพาะปลูกพืชฤดูแล้งและฤดูฝนเมื่อมีฝนทิ้งช่วง
ในเขตพื้นที่เพาะปลูกอย่างมีประสิทธิภาพและให้เกษตรกรได้รับผลผลิตที่ดีมีรายได้

4.4 อัตรากำลัง

4.4.1 **ข้าราชการ** จำนวน 1 คน หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2

4.4.2 **ลูกจ้างประจำ** จำนวน 35 คน

1) ผู้รักษาอาคารชลประทาน	จำนวน 14 คน
2) พนักงานรักษาคล่อง	จำนวน 13 คน
3) ช่างฝีมือสนามชั้น 3	จำนวน 3 คน
4) พนักงานพิมพ์ดีดชั้น 2	จำนวน 1 คน
5) คนงาน	จำนวน 2 คน
6) ขามรักษาการ	จำนวน 2 คน

4.5 การบริหารงานด้านการส่งน้ำ

การบริหารด้านการส่งน้ำในเขตพื้นที่ชลประทาน จำนวน 66,275 ไร่ แบ่ง
ขอบเขตเป็น 9 โซน ครอบคลุมพื้นที่ 33 หมู่บ้าน 4 ตำบล 2 อำเภอ

4.6 ข้อมูลด้านการส่งน้ำ

ในการส่งน้ำของโครงการฯ โคน้อยนั้น จะดำเนินการส่งน้ำช่วยเหลือพื้นที่
เพาะปลูกฤดูแล้งเป็นหลัก ส่วนการส่งน้ำช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกในฤดูฝนนั้น จะทำการช่วยเหลือ
ในกรณีที่มีน้ำในพื้นที่เพาะปลูกเกิดการแห้งหรือเกิดฝนทิ้งช่วง ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดค่าไฟฟ้าใน
การสูบน้ำและให้เกษตรกรใช้น้ำฝนที่ตกลงมาให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีขั้นตอนและวิธีการใน
การดำเนินการส่งน้ำ

4.6.1 **ก่อนทำการส่งน้ำ** (1) ออกสำรวจความต้องการเพาะปลูกพืชของเกษตรกร
ในเขตพื้นที่รับผิดชอบแล้วดำเนินการส่งข้อมูลให้กับโครงการฯ เพื่อพิจารณา (2) โครงการฯ โดย
ฝ่ายจัดสรรน้ำดำเนินการรวบรวมความต้องการพื้นที่เพาะปลูกของแต่ละฝ่ายส่งน้ำฯ ส่งเข้ามาทำการ
เปรียบเทียบกับปริมาณน้ำต้นทุนที่ได้รับ จากนั้นฝ่ายจัดสรรน้ำฯ จะทำการปรับปรุงแล้วแจ้งพื้นที่
เป้าหมายการเพาะปลูกมาที่ฝ่ายส่งน้ำฯ ซึ่งส่วนใหญ่พื้นที่เป้าหมายที่ได้รับการจัดสรรจะน้อยกว่า
ความต้องการเพาะปลูกของเกษตรกร (3) ประชุมชี้แจงกับเกษตรกร เพื่อทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่
ให้พอดีกับพื้นที่เป้าหมายที่ได้รับแล้วแจ้งข้อมูลกลับไปยังโครงการฯ (4) ดำเนินการ
ประชาสัมพันธ์และแจ้งให้กลุ่มผู้ใช้น้ำและเกษตรกรทราบวันที่เริ่มต้นทำการส่งน้ำและวันที่หยุดทำ
การส่งน้ำ ชี้แจงแผนการเพาะปลูกพืช แผนการส่งน้ำ เป้าหมายในการเพาะปลูกพืช การมีส่วน
ร่วมในการบำรุงรักษา- คล่องส่งน้ำ และอาคารชลประทาน

4.6.2 ระหว่างทำการส่งน้ำ

เนื่องจากการส่งน้ำได้หยุดมาเป็นเวลาหลายเดือน ดังนั้น (1) ในการส่งน้ำ สัปดาห์แรกจะเป็นการส่งน้ำเพื่อปรับสภาพคลองส่งน้ำก่อน (2) จัดส่งรายงานกิจกรรมการเพาะปลูกพืชของเกษตรกร สภาพน้ำในแปลงนา ปริมาณน้ำฝน รายงานความก้าวหน้าในการเพาะปลูก และรายงานความต้องการน้ำประจำสัปดาห์ (3) การส่งน้ำของโครงการฯ โคน้อย จะใช้การคำนวณปริมาณน้ำที่จะต้องส่งให้กับพื้นที่เพาะปลูกโดยใช้ “โปรแกรม WASAM” เป็นแนวทางในการดำเนินการส่งน้ำ โครงการฯ โดยฝ่ายจัดสรรน้ำฯ ทำการคำนวณปริมาณน้ำด้วยโปรแกรม WASAM จากข้อมูลการรายงานของฝ่ายส่งน้ำฯ และจะเชิญหัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 และผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมการประชุมเพื่อชี้แจงพร้อมทั้งวางแผนการส่งน้ำประจำสัปดาห์ ซึ่งจะมีการจัดการประชุมทุกเช้าวันพฤหัสบดีของทุกสัปดาห์ ตั้งแต่ก่อนทำการส่งน้ำเป็นเวลา 5 สัปดาห์ และหลังจากหยุดการส่งน้ำต่อไปอีก 4 สัปดาห์ โดยแผนการส่งน้ำประจำสัปดาห์ จะมีการปรับเปลี่ยนทุกเวลา 09.00 น. ของทุกวันศุกร์ (4) เมื่อได้ปริมาณน้ำประจำสัปดาห์แล้ว ฝ่ายส่งน้ำฯ ที่ 2 โดยหัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 จะทำการประชุมร่วมกับพนักงานส่งน้ำและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในเวลา 14.00 น. ของวันพฤหัสบดี เพื่อชี้แจงการส่งน้ำให้เป็นไปตามแผนการส่งน้ำและรอบเวรที่ได้จัดไว้ โดยที่พนักงานส่งน้ำจะต้องออกติดตามว่าแต่ละแปลงนาที่อยู่ในความรับผิดชอบได้รับน้ำตามแผนหรือไม่ ถ้าไม่ได้เป็นเพราะอะไร แล้วรีบนำเรื่องแจ้งหัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 เพื่อแก้ไขทันที เพื่อที่พื้นที่เพาะปลูกจะได้ไม่มีปัญหาขาดแคลนน้ำ และ (5) ในการรับน้ำของฝ่ายส่งน้ำฯ ที่ 2 จะดำเนินการโดยเริ่มปล่อยน้ำให้ไหลเข้าคลองทุกสายพร้อม ๆ กัน ในสัปดาห์แรก โดยที่ประตูระบายกลางคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวาจะยกบานสูงสุด และประตูระบายปากคลองซอยจะยกบานเพียงครึ่งหนึ่งของความสูงที่ต้องการเปิดให้ได้ปริมาณน้ำตามที่ต้องการ และเมื่อทำการระดับน้ำที่ประตูระบายปลายคลองส่งน้ำสายใหญ่ให้อยู่ต่ำกว่าระดับน้ำสูงสุดในคลอง ประมาณ 0.15 เมตรได้แล้ว จึงค่อยลดบานประตูระบาย กลางคลองตัวถัดไปลง โดยพยายามรักษาระดับน้ำด้านท้ายน้ำของอาคารให้คงที่ “หัวใจหลักก็คือ พยายามควบคุมให้น้ำที่ปล่อยออกไปเท่ากับน้ำที่ได้รับเข้ามา” ติดตามดูแลการรับน้ำให้ตรงตามรอบเวรเพื่อรักษาระดับน้ำในคลองไว้ ถ้าในสัปดาห์ใดได้รับการจัดสรรน้ำปริมาณน้อยลงตามกิจกรรมการเพาะปลูกที่เกิดขึ้นจะทำการลดระดับน้ำในคลองลงให้สมดุลกันทุกสาย ซึ่งคลองในฝ่ายส่งน้ำฯ ที่ 2 สามารถที่จะจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากปัญหาการรั่วซึมในคลองส่งน้ำค่อนข้างมีน้อย

4.6.3 หลังทำการส่งน้ำ รายงานสรุปผลการส่งน้ำ การเพาะปลูกพืช จัดทำสถิติผลการรับน้ำ ผลการเพาะปลูกพืช สรุปปัญหาและอุปสรรคและข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการส่งน้ำ

4.7 ข้อมูลด้านการซ่อมแซมและบำรุงรักษา

ภายหลังการส่งน้ำช่วยเหลือการเพาะปลูกพืชฤดูแล้งเสร็จสิ้นแล้ว ฝ่ายส่งน้ำ ฯ ที่ 2 จะเริ่มดำเนินการวางแผนการซ่อมแซมและบำรุงรักษา ดังนี้ (1) ทำการสำรวจและรวบรวมข้อมูลอาคารที่เกิดความเสียหายและมีผลกระทบต่อ การส่งน้ำที่ผ่านมา (2) จัดลำดับความสำคัญของงานที่จะดำเนินการซ่อมแซม (3) ถ้ายูปรพร้อมทั้งคำนวณปริมาณงานส่งให้โครงการ ฯ เพื่อเสนอของบประมาณต่อไป (4) ดำเนินการซ่อมแซมอาคารต่างๆ โดยจัดเจ้าหน้าที่ควบคุมตามความชำนาญ (5) ให้พนักงานส่งน้ำเป็นผู้ตรวจสอบผลงานว่าควรแก้ไขอย่างไรหรือไม่ และรายงานให้หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 เพราะพนักงานส่งน้ำเป็นผู้ที่ถือว่าคุ้นเคยกับพื้นที่และใกล้ชิดกับเกษตรกรมากที่สุด และ (6) พนักงานส่งน้ำจะต้องเป็นคนที่คุณแลและบำรุงรักษาอาคารด้วย เมื่อพบว่ามีความเสียหายหรืออาจเป็นอุปสรรคต่อการส่งน้ำ ให้รีบแจ้งหัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 เพื่อจะได้รีบดำเนินการแก้ไขไม่ให้เกิดความเสียหายเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

4.8 ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข

4.8.1 ปัญหาพื้นที่เพาะปลูกเกินเป้าหมาย โดยปกติพื้นที่เป้าหมายที่โครงการ ฯ จัดสรรให้จะไม่เพียงพอต่อความต้องการเพาะปลูกพืชของเกษตรกร ต้องทำการชี้แจงให้เกษตรกรทราบว่าน้ำต้นทุนที่มีสามารถปลูกพืชได้เท่าใด แต่ก็ไม่สามารถห้ามเกษตรกรปลูกพืชได้ ซึ่งการแก้ไขปัญหพื้นที่เพาะปลูกเกินเป้าหมาย ฝ่ายส่งน้ำ ฯ ที่ 2 ทำการแก้ไข ดังนี้ (1) เชิญเกษตรกรมาประชุมชี้แจงถึงน้ำต้นทุนที่มี ถ้าเกษตรกรยืนยันที่จะทำการเพาะปลูก ฝ่าย ฯ จะจัดทำแผนที่ระบายสีแยกเขตพื้นที่ในเขตพื้นที่และนอกเขตพื้นที่เป้าหมาย (2) ทำการส่งน้ำช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกในเขตพื้นที่เป้าหมายเป็นหลักก่อน โดยจะต้องมีการติดตามการใช้น้ำอย่างประหยัดและคุ้มค่า จากนั้นจะส่งน้ำในส่วนที่เหลือเข้าช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกนอกเขตพื้นที่เป้าหมายต่อไป

4.8.2 ปัญหาการแย่งน้ำกันของเกษตรกร ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกครั้งที่มีการส่งน้ำ ฝ่ายส่งน้ำ ฯ ที่ 2 ทำการแก้ไขเพื่อบรรเทาปัญหา ดังนี้ (1) มอบหมายให้พนักงานส่งน้ำออกชี้แจงกับเกษตรกรให้ทราบถึงผลเสียของการแย่งน้ำกัน (2) เชิญเกษตรกรและกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมประชุมชี้แจงเรื่องความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจกับผู้รับน้ำที่ปลายคลองรวมทั้งขอร้องให้ทุกคนช่วยกันปฏิบัติตามรอบเวรการรับน้ำ และให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นผู้พิจารณาเพื่อลงโทษกันเอง

4.8.3 ในกรณีที่เกิดไฟฟ้าดับเครื่องสูบน้ำไม่สามารถใช้งานได้ เมื่อหัวหน้าฝ่ายส่งน้ำ ฯ ที่ 2 ได้รับรายงานจะเชิญพนักงานส่งน้ำและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้าประชุมเพื่อให้รีบออกไปแก้ไขเบื้องต้น โดยดำเนินการปิดประตูระบายปากคลองซอยทุกสาย เพื่อรักษาระดับน้ำในคลองส่งน้ำสายใหญ่ให้คงที่ เมื่อไฟฟ้าปกติจึงค่อยยกบานประตูระบายปากคลองซอยขึ้น และปรับเปลี่ยนรอบเวรการใช้น้ำในสัปดาห์นั้นเป็นการชั่วคราว

4.8.4 ฝ่ายส่งน้ำฯ ที่ 2 จัดทำ “ศูนย์พบปะเกษตรกร” เพื่อชี้แจงการใช้น้ำอย่างประหยัดและถูกวิธี ผลดีของการรับน้ำตามรอบเวร รวมทั้งชี้แจงปัญหาและข้อสงสัยต่างๆ ของเกษตรกร โดยเกษตรกรท่านใดที่มีปัญหาสามารถเข้ามาแจ้งหรือขอรับคำปรึกษาที่ศูนย์ได้ทันที

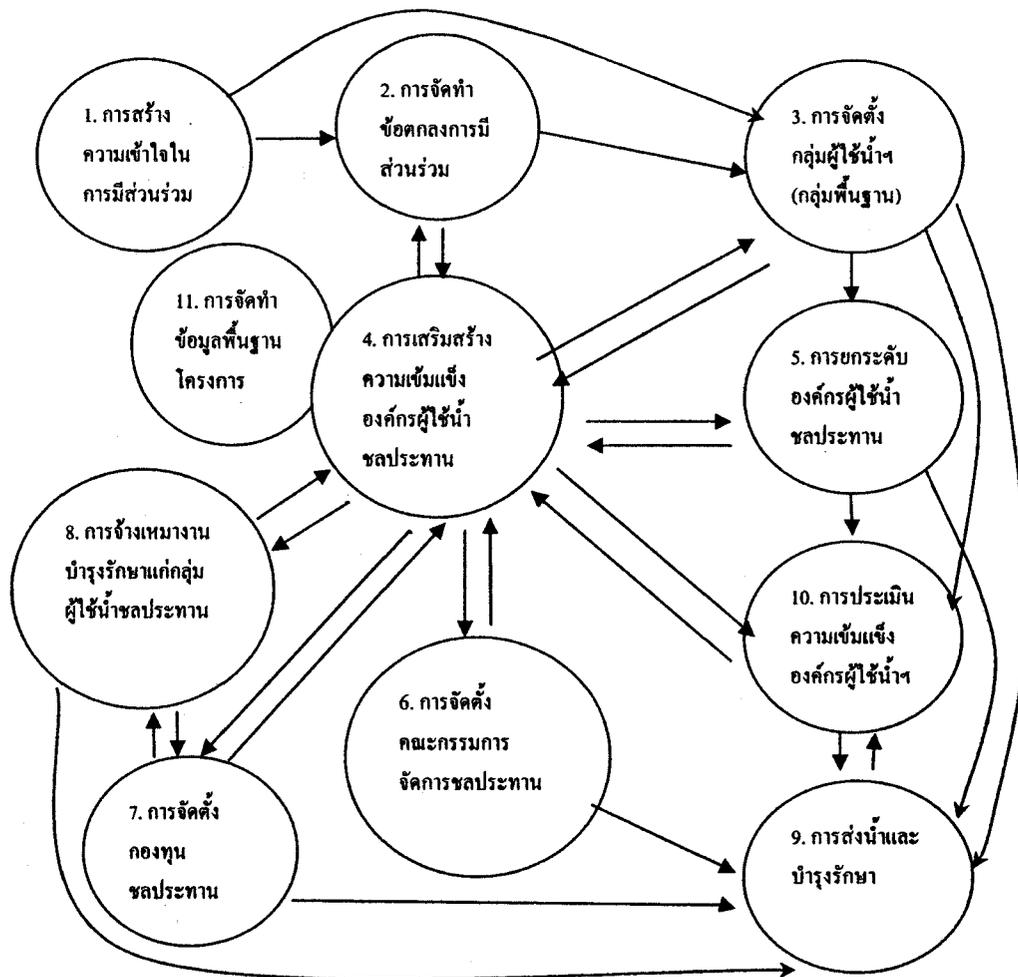
4.8.5 การส่งน้ำของโครงการฯ จะเริ่มในช่วงต้นเดือนธันวาคมของทุกปี การเตรียมการก่อนการส่งน้ำจำเป็นที่จะต้องเริ่มก่อนหน้านั้น แต่งบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีจะมีความล่าช้า ฝ่ายฯ จึงต้องแก้ไขปัญหาโดยการให้เจ้าหน้าที่ทุกคนในฝ่ายช่วยกันดำเนินการซ่อมแซมชั่วคราวก่อนเพื่อให้สามารถดำเนินการส่งน้ำได้ รวมทั้งขอความร่วมมือจากเกษตรกรและกลุ่มผู้ใช้น้ำให้ร่วมมือกันขุดลอกคูส่งน้ำในเขตพื้นที่ของตนเองเพื่อการรับน้ำที่สะดวกและทั่วถึง

5. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

5.1 การดำเนินงานการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา หมายถึง การบริหารจัดการชลประทานทุกระดับของโครงการชลประทาน โดยให้เกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมกับในการตัดสินใจบริหารจัดการและดำเนินงานกิจกรรมชลประทานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามที่ได้ตกลงเห็นชอบร่วมกันหรือได้กำหนดขึ้นโดยการดำเนินงานการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา (กรมชลประทาน 2548 : 100 - 347) ได้จำแนกเป็น 11 กิจกรรม

การดำเนินงานทั้ง 11 กิจกรรมดังกล่าว จะดำเนินการครบทุกกิจกรรมหรือไม่ หรือจะเริ่มที่กิจกรรมไหนก่อน สามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม สังคม สภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ และความต้องการของเกษตรกรเป็นสำคัญ แต่ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ชลประทานที่จะต้องสร้างความเข้าใจให้กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานตระหนักถึงผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม และผลักดันการดำเนินงานให้ครบทั้ง 11 กิจกรรม เพื่อสร้างความยั่งยืนในการบริหารจัดการน้ำแสดงในภาพที่ 2.8

ภาพที่ 2.8 ความสัมพันธ์ของ 11 กิจกรรมการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

สำหรับการบริหารจัดการน้ำโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมด้านส่งน้ำและบำรุงรักษา การดำเนินงานของ 11 กิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การสร้างความเข้าใจการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา ถือเป็นกิจกรรมแรกที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

1) การสร้างความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่ชลประทาน มีเป้าหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่ชลประทานรับทราบ และเข้าใจนโยบายการมีส่วนร่วมของกรมชลประทานทั้ง 11 กิจกรรม ลักษณะการดำเนินกิจกรรมจะเน้นการฝึกอบรมให้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานตามโครงการชลประทานต่าง ๆ เช่น หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา (ฝส.คบ. / ฝส.คป.) พนักงานส่งน้ำ

2) การสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกร องค์กรปกครองท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบหลักการ เหตุผล ความจำเป็น แนวทาง ประโยชน์ที่ได้รับ และเป้าหมายการมีส่วนร่วมตามที่กำหนดไว้ ส่วนเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ต้องสร้างความเข้าใจให้ทราบความเปลี่ยนแปลงในการจัดการชลประทาน เพื่อบูรณาการให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติงานต่อไป

5.1.2 การจัดทำข้อตกลงการมีส่วนร่วม เมื่อเกษตรกรทราบหลักการ เหตุผล ความจำเป็น แนวทาง ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานตามกิจกรรมที่ 1 แล้ว ในกิจกรรมต่อไปจะมีการทำข้อตกลงการมีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานของเกษตรกรเป็นข้อตกลงเบื้องต้น เพื่อแสดงเจตจำนงชัดเจนถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรกับกรมชลประทาน บางครั้งในทางปฏิบัติการจัดทำข้อตกลง อาจจะทำหลังการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำแล้วก็ได้ เมื่อต้องการความร่วมมือ และเกษตรกรเห็นด้วยกับกรมชลประทานจึงจัดทำข้อตกลงไว้เป็นหลักฐาน

5.1.3 การจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) เกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับคูส่งน้ำ และระดับคลองส่งน้ำ โดยผ่านองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานประเภทต่าง ๆ ดังนั้นการจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานระดับคูส่งน้ำ / ท่อ เพื่อที่จะมอบให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในระดับคลองแยกซอย คลองซอย และคลองสายใหญ่ในลำดับต่อไป

5.1.4 การเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน นับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำ ฯ ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

1) การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน)

(1) กรณีที่กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยไม่มีทะเบียน ไม่มีข้อตกลง และไม่มีกิจกรรมการฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำ การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะต้องดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งกลุ่มใหม่

(2) กรณีที่กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยมีทะเบียน และข้อตกลงกลุ่มผู้ใช้น้ำครบถ้วน แต่ไม่มีกิจกรรมต่าง ๆ การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะเน้นกิจกรรมการประชาสัมพันธ์กลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อทำความเข้าใจ สร้างความตระหนักในหน้าที่ และกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชลประทาน การส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามแนวทางการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

(3) กรณีกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยไม่มีทะเบียน และไม่มีข้อตกลงกลุ่มผู้ใช้น้ำแต่มีกิจกรรมเข้มแข็ง การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะเน้นการประชุมกลุ่ม เพื่อทบทวนการจัดทำข้อตกลงและทำทะเบียนกลุ่มให้เป็นทางการ อย่างไรก็ตามควรทำกิจกรรมประชาสัมพันธ์กลุ่มผู้ใช้น้ำ และกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชลประทาน

2) การฝึกอบรม / สัมมนาผู้นำองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน เน้นผลลัพธ์จะเกิดขึ้นภายหลังจากการฝึกอบรม มุ่งที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะคติ และทักษะแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมในกิจกรรมด้านชลประทาน ด้านเกษตร ด้านสังคม ด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้าน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการจัดแต่ละครั้ง

3) การจัดทัศนศึกษาดูงาน กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานที่อยู่ระหว่างการพัฒนา เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำยังขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ ขาดความมั่นใจในการดำเนินงานของกลุ่ม การนำเกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำไปทัศนศึกษาดูงานกลุ่มผู้ใช้น้ำอื่นที่ประสบความสำเร็จ จะเปิดโอกาสให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ และนำประสบการณ์มาพัฒนากลุ่มของตน

4) การจัดการประชุมโดยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : FSC) เป็นรูปแบบการประชุมที่ใช้อุทิศที่เต็มไปด้วยความหวังร่วมกันของกลุ่มโดยใช้เป้าหมายในการทำงานแทนการใช้ปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงาน ช่วยให้เกิดเป้าหมายร่วมกันที่สมาชิกทุกคนยอมรับ และสร้างแนวทางการทำงานของกลุ่มที่ชัดเจน

5) การประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานรายฤดูส่งน้ำ เพื่อชี้แจงข่าวสารต่าง ๆ ให้สมาชิกกลุ่ม และร่วมกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา ถ้าสมาชิกทุกคนเข้าใจสามารถปฏิบัติได้ กลุ่มผู้ใช้น้ำจะพัฒนาขึ้นและกลุ่มจะเข้มแข็งในที่สุด

6) การประชุมผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน การประชุมผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ หาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน นอกจากนี้ยังมีการวางแผนกิจกรรม เพื่อพัฒนากลุ่มและติดตามความก้าวหน้าของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้วว่ามีผลดี ผลเสียอย่างไร การประชุมควรจัดประชุมทุกเดือน หลังจากนั้นจึงจัดประชุมสมาชิกทั้งหมด

5.1.5 การยกระดับองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน กรมชลประทานจะดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) โดยการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง นำเกษตรกรทัศนศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อเกษตรกรมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทานในการตัดสินใจด้านการบริหารจัดการน้ำทุกระดับ และมีความพร้อมที่จะยกระดับของกลุ่มให้สูงขึ้น การยกระดับแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

- 1) กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน เป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน
- 2) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 3) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 4) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน

5.1.6 การจัดตั้งคณะกรรมการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานต่าง ๆ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการชลประทานในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ชลประทานฝ่ายเดียว เป็นการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการโดยมีตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมอยู่ด้วย ซึ่งเรียกว่า คณะกรรมการจัดการชลประทาน (Joint Management Committee For Irrigation : JMC) เพื่อให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามความต้องการและผลประโยชน์ของเกษตรกรโดยตรง ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานด้วยความสมัครใจ เต็มใจ และอย่างยั่งยืน คณะกรรมการควรมีตัวแทนองค์กรปกครองท้องถิ่น ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ภาคเอกชนอื่นร่วมอยู่ด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและเป็นการดำเนินการชลประทานแบบบูรณาการ

5.1.7 การจัดตั้งกองทุนชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำไม่ว่าจะเป็นองค์กรในระดับใดต้องมีการดำเนินการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นจะเป็นการเสียดุลของคณะกรรมการ แต่เมื่อกลุ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น เกษตรกรในกลุ่มมีรายได้ที่มั่นคงมากขึ้น กลุ่มเกษตรกรสามารถจัดตั้งกองทุนขึ้นได้ เรียกว่า “กองทุนชลประทาน” ซึ่งในบางครั้งจะเรียกชื่อกองทุนส่งน้ำและบำรุงรักษา หรือกองทุนเพื่อการซ่อมแซมและปรับปรุงระบบชลประทานซึ่งมีความหมายแตกต่างกันอยู่บ้าง

5.1.8 การจ้างเหมางานบำรุงรักษาแก่องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน เมื่อองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมีความเข้าใจเรื่องชลประทานและร่วมบำรุงรักษามาโดยตลอด การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำอีกประการหนึ่งคือการจ้างเหมางานที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมชลประทานให้แก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ เมื่อมีผลกำไรจะสามารถนำไปสมทบทุนกองทุนชลประทาน

5.1.9 การมีส่วนร่วมในการส่งน้ำและบำรุงรักษา เมื่อสมาชิกผู้ใช้น้ำ องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน องค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจมีความพร้อมในการร่วมกิจกรรมการส่งน้ำ บำรุงรักษา และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านการตัดสินใจในเรื่องการบริหารจัดการ และการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความรับผิดชอบการดำเนินงานส่งน้ำและบำรุงรักษาของเกษตรกรในแต่ละฤดูการส่งน้ำตลอดไป จะเป็นไปตามแนวทางการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม โดยมีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

1) การกำหนดพื้นที่ส่งน้ำ
 2) การแจ้งความต้องการปลูกพืชขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน
 3) การปรับแผนการส่งน้ำ
 4) การประชุมคณะกรรมการจัดการชลประทาน เพื่อทำความเข้าใจด้าน
 การส่งน้ำและบำรุงรักษา

5) การแจ้งข้อตกลงการส่งน้ำแก่หัวหน้าองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน
 6) การบำรุงรักษาระบบชลประทาน
 7) การส่งน้ำตามแผน
 8) การตรวจเยี่ยมเพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มผู้ใช้น้ำ
 9) การวัดปริมาณน้ำชลประทานที่จัดสรร
 10) การแจ้งพื้นที่ปลูกพืชจริงและกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ
 11) การประมวลผลการดำเนินงาน
 12) การประชุมคณะกรรมการชลประทาน เพื่อการประเมินผลการ
 ดำเนินงานด้านส่งน้ำ บำรุงรักษา และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง

13) การทำรายงานผลการดำเนินงานส่งน้ำและบำรุงรักษา ณ สิ้นฤดูส่งน้ำ

5.1.10 การประเมินความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน ทำให้ทราบว่า
 องค์กรผู้ใช้น้ำที่ได้จัดตั้งขึ้น และให้ความรู้มาเป็นลำดับนั้นมีความสามารถอยู่ในระดับใด หากผล
 การประเมิน พบว่า องค์กรผู้ใช้น้ำนั้นยังไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตัวเอง โครงการ ๆ จะต้อง
 หาทางสนับสนุนให้องค์กรผู้ใช้น้ำนั้นมีการพัฒนาขึ้นจนสามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานได้
 เพื่อเป็นข้อมูลพิจารณาสนับสนุนให้เป็นสถาบันนิติบุคคลต่อไป

5.1.11 การจัดการทำข้อมูลพื้นฐานโครงการ เป็นกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้
 ทันที ถือได้ว่าเป็นงานตามปกติที่โครงการ ๆ จะต้องดำเนินการอยู่แล้วในระบบฐานข้อมูลภาพรวม
 ขององค์กร เป็นข้อมูลด้านระบบชลประทานและข้อมูลด้านองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน และข้อมูล
 พื้นฐานโครงการนี้ถูกบันทึกจัดเก็บไว้ในระบบฐานข้อมูลการจัดการชลประทานเป็นข้อมูลเริ่มต้น
 เพื่อวัดผลสำเร็จในการดำเนินงานการบริหารจัดการชลประทาน โดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

5.2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

การดำเนินงานการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม
 ดำเนินการโดยให้เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมกับกรมชลประทาน ในการ
 บริหารจัดการชลประทานระดับ โครงการด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษามีประโยชน์ ดังนี้

5.2.1 การก่อสร้างอาคารชลประทานทั้งในกรณีก่อสร้างใหม่ หรือปรับปรุงอาคารเก่าสอดคล้องหรือเป็นไป โดยคำนึงถึงความต้องการของเกษตรกรเป็นสำคัญ

5.2.2 เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของโครงการชลประทานอันเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การเข้าร่วมการบริหารจัดการชลประทานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

5.2.3 การจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น โดยการจัดสรรน้ำเป็นตามความต้องการของเกษตรกรอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และประหยัด

5.2.4 การบำรุงรักษาระบบชลประทาน ได้รับการดูแลบำรุงรักษาซ่อมแซมเป็นอย่างดีให้ใช้งานได้ดีและยาวนานตลอดอายุการใช้งาน

5.2.5 เกษตรกรในเขตพื้นที่ชลประทานมีรายได้ที่มั่นคงและสูงขึ้น

5.2.6 ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรด้วยตนเอง

5.2.7 ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐ

5.2.8 เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง มีส่วนร่วมกับภาครัฐ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

5.2.9 การบริหารจัดการน้ำชลประทานมีความยั่งยืน (Sustainable Irrigation) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของกรมชลประทาน

5.3 ดัชนีชี้วัดความสำเร็จและมาตรฐานการบริการ

กรมชลประทาน (2544 : 46 – 47) ได้กำหนดมาตรฐานการบริการและดัชนีชี้วัดความสำเร็จ ในการปรับปรุงข้อตกลงการให้บริการที่ทำขึ้นระหว่างกรมชลประทานและองค์กรเกษตรกร (กลุ่มบริหารการใช้น้ำและสมาคมผู้ใช้น้ำ) จะระบุว่ากรมชลประทานจะให้บริการอะไรแก่เกษตรกร (โดยอาศัยมาตรฐานการให้บริการ) เกษตรกรจะให้ค่าใช้จ่ายในการให้บริการเท่าไร และจ่ายอย่างไร สิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดความเป็นภาคีร่วมมือหรือหุ้นส่วน (Partnership approach) การให้บริการน้ำชลประทานจึงมีองค์ประกอบของมาตรฐานบริการ 3 ประการ ได้แก่ การส่งน้ำ การบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐาน และความพึงพอใจของเกษตรกร

การส่งน้ำชลประทาน คือ เป้าหมายหลักของมาตรฐานการให้บริการ เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกษตรกรใช้วัดความสำเร็จ การส่งน้ำที่ขาดประสิทธิภาพเกิดขึ้นจากทั้งสภาพโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและการจัดการ การแก้ไขจะเริ่มจากการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน แต่สิ่งที่ควรปฏิบัติ คือ ควรประเมินการจัดการก่อนแล้วจึงตรวจสอบโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของมาตรฐานการให้บริการส่งน้ำ 5 ข้อ คือ ความมีประสิทธิภาพด้านงบประมาณ ความมีประสิทธิภาพด้านการส่งน้ำ ความเป็นธรรม ความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือในการส่งน้ำ

6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานวิจัยต่าง ๆ นำมากำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยมีตัวแปรอิสระประกอบด้วย

6.1 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.1.1 เพศ จากผลการวิจัยของ สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน ศึกษากรณีโครงการป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ เพศ นอกจากนี้ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 76) พบว่า เพศ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในทุกชั้นตอน

6.1.2 อายุ จากผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุขสมบัติ (2544 : 92) พบว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งในเรื่องนี้ Kaufman (1949 : 528) และ Beal (1962 : 252) พบว่า อายุมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม สำหรับการศึกษาของ Kanchanachitra (1976 : 42) พบว่า มีความสัมพันธ์กับตัวแปรที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมคือ อายุ นอกจากนี้ ปิยะพร บุญเพ็ญ (2531 : 27) พบว่าระดับของอายุเป็นปัจจัยที่มีผลทำให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการสหกรณ์ของสมาชิกสตรีกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกัน

6.1.3 ระดับการศึกษา จากผลการศึกษาของ บัวพันธ์ พรรคทิง และคนอื่น ๆ (2532 : 86-87) นงกาญจน์ บุณรักษ์ (2533 : 91) อนุภรณ์ สุวรรณสทิศกร (2529 : 60 - 62) Beal (1962 : 249 - 256) Kaufman (1949 : 528) และ Kanchanachitra (1976 : 42) ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม คือ ระดับการศึกษา ซึ่งจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ ระดับการศึกษาและผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุขสมบัติ (2544 : 92) พบว่า ระดับ

การศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

6.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.2.1 ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จากผลการศึกษาของ นงกาญจน์ บุณนรักษ์ (2533 : 91) พบว่า จำนวนที่ดินทำกินมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ เพิ่มศักดิ์ สัจจะเวทนะ (2545: 93) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรน้ำจากโครงการชลประทาน กรณีศึกษา: โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยปรากฏว่า เกษตรกรในเขตชลประทานมีส่วนร่วมในการใช้น้ำจากโครงการชลประทานในระดับปานกลาง โดยขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 93) พบว่า ขนาดพื้นที่ถือครอง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอุต๊ะเกาในขั้นตอนการร่วมรับผลประโยชน์ และจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร

6.2.2 จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน จากการผลศึกษาของ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 92) พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีอิทธิพลผลต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอุต๊ะเกาในขั้นตอนตัดสินใจ

6.2.3 รายได้ของครัวเรือน จากผลการศึกษาของ มาฆะ ชิตตะสังคะ (2526 : 36) พบว่า รายได้มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของสตรีในชนบทว่ามีปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการวิจัยของ Kanchanachitra (1976 : 42) พบว่า รายได้เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งในเรื่องนี้ บัวพันธ์ พรรคทิง และคนอื่นๆ (2532 : 86-87) พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วม และจากการวิจัยของ ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532 : 115) ยังพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ผลการศึกษาของ นงกาญจน์ บุณนรักษ์ (2533 : 91) พบว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับคุณภาพชีวิตคือ รายได้เฉลี่ยต่อปี และผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุข

สมบัติ (2544 : 92) พบว่า รายได้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

6.3 ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทานของโครงการ ฯ และความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.3.1 สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ จากผลการศึกษาของ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งจากการวิจัยของ พรทิพย์ ศรีแสงจันทร์ และคนอื่น ๆ (2538 : บทคัดย่อ) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร 3 อันดับ คือ คณะกรรมการ กิจกรรมกลุ่ม และสมาชิก และผลการวิจัยของ สุเมธ แสงนิ่มนวล (2531 : 71) พบว่า สถานภาพภายในกลุ่มมีผลต่อปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก นอกจากนี้ ชัยโรจน์ ชนสันติ (2535 : บทคัดย่อ) พบว่า การเป็นกรรมการในกลุ่มก่อให้เกิดความแตกต่างในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6.3.2 ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ จากผลการศึกษาของ นภพร เชื้องำ (2531 : 74 - 76) พบว่า ระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกจะมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมด้านต่าง ๆ มากกว่าสมาชิกที่มีลักษณะตรงข้าม และจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมนุสรณ์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่ม

6.3.3 การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น จากผลการศึกษาของ ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532 : 115) พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมอื่นจะมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และการวิจัยของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 58 - 60) พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในขั้นตอนการศึกษาศักยภาพและข้อมูลชุมชน และขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) ที่พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

6.3.4 การรับข้อมูลข่าวสาร จากผลการศึกษาของ นางกาญจน์ บุณนรักษ์ (2533 : 91) พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยง ได้แก่ ความถี่ในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และความถี่ในการรับข่าวสารด้านการเกษตรและการดำรงชีพ และจากการศึกษาของ อาสาพรุ เกษตรพิชัย (2524 : 28) พบว่า การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากกว่าผู้ที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย เพราะก่อให้เกิดการถ่ายทอดข่าวสารขึ้น โดยที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้รับข่าวสารและทางราชการเป็นผู้ส่งข่าวสาร นอกจากนี้ สโรชรัตน์ ศิริรัตน์ (2531 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า การได้รับข่าวสาร การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และจากการศึกษาของ สมพงษ์ เป็นทอง (2539 : บทคัดย่อ) พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ การได้รับข่าวสารจากวิทยุกระจายเสียง เอกสารสิ่งพิมพ์

6.3.5 การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน จากผลการศึกษาของ กรมการพัฒนาชุมชน (2529 : 60-90) กล่าวว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก คือ การได้รับการฝึกอบรมชี้แจง ความรู้และความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน และจากการวิจัยของ อนุรักษ์ ชีระโชติ (2543 : 87) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ของโครงการ ฯ เชื้อนปัตตานี ผลจากการศึกษาปรากฏว่าการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลในเชิงบวก ได้แก่ ปัจจัยด้านจำนวนครั้งได้รับการฝึกอบรมของสมาชิก เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งผลการวิจัยของ เพิ่มศักดิ์ สัจจะเวทนะ (2545 : 96) พบว่า เกษตรกรในเขตชลประทาน โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแ่งมีส่วนร่วมในการใช้น้ำจากโครงการชลประทานในระดับปานกลาง โดยปัจจัยส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา ดูงาน นอกจากนี้ จินดาภรณ์ แสงกาญจนวนิช (2538 : 129 - 139) พบว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเดินทางมาพบเกษตรกรยังที่ทำการกลุ่ม บ้านหรือไร่นา เพื่อแนะนำด้านการเกษตร การจัดการกลุ่ม การจัดเอกสารความรู้ให้ การนำไปดูงานและการจัดฝึกอบรมด้านการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม และจากการศึกษาของ เทวรินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ ระดับความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่า การได้รับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในทุกขั้นตอน

6.3.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทานของโครงการ ฯ จากการวิจัยของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 68) พบว่า ความคาดหวังในผลประโยชน์ เป็นปัจจัยสำคัญ

ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในทุกขั้นตอน ซึ่งทาง พงศ์พันธุ์ เขียรหรือ (2533 : 66) พบว่า ผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจมีอิทธิพลในการผลักดัน หรือยับยั้งให้บุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่า จำนวนประโยชน์ที่ได้รับจากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ในทุกขั้นตอน

6.3.7 ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา จากผลการศึกษาของ สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) พบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่า การได้รับความรู้ด้านการอนุรักษ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ในทุกขั้นตอน และผลการศึกษาของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 64) พบว่า ความรู้ของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ ในขั้นตอนการจัดเวทีชุมชนเลือกทางเลือก

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสรุปเพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานรวมทั้ง 5 กิจกรรม ของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย ได้แก่

1. ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแรงงาน

ภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน

3. ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสารด้านการจัดการน้ำชลประทาน การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทานของโครงการฯ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา